

Praški filozofski kongres in T. G. Masaryk o krizi sodobne demokracije in o globalizaciji

dr. JEVGENIJ FEDOROVIČ FIRSOV

docent, kandidat zgodovinskih ved,
Zgodovinska fakulteta, Univerza Lomonosova,
117234 Moskva, Rusija

IZVLEČEK

Osmi mednarodni filozofski kongres je potekal septembra 1934 v Pragi. T. G. Masaryk je sodeloval pri oblikovanju konceptov tega filozofskega srečanja. Kongresno gradivo, po katerem sicer ni še nihče vprašal, smo odkrili na Filozofskem inštitutu Češke akademije znanosti in umetnosti.

Čeprav se je kongres loteval tudi temeljnih tem, kot so "Filozofija in religija", "Poslanstvo filozofije v današnjem času" in "Estetika in filozofija", je bila glavna tema kongresa kriza demokracije.

Na kongresu je sodelovala posebna delegacija južnoslovanskih filozofov, v kateri so bili tudi predstavniki iz Ljubljane.

Poročilo v prvi vrsti obravnava Masarykove poglede na razvoj parlamentarizma. Nadalje podrobno pojasnjuje spopade med zagovorniki avtoritarnih in demokratičnih smeri razvoja družbe na kongresu. Opisani so tudi učinki globalizacije med ekonomsko krizo.

Poročilo se ukvarja tudi z odnosom do liberalizma in vsebuje poglede čeških znanstvenikov na bistvo globalizacije.

Ključne besede: praški filozofski kongres, kriza parlamentarne demokracije, razširjena pooblastila, parlamentarizem in spremembe, interdisciplinarna metodologija, jugoslovanski in slovenski predstavniki, Masaryk, liberalizem, globalizacija, ekonomska kriza, Beneš

ABSTRACT

THE PRAGUE PHILOSOPHY CONGRESS AND T. G. MASARYK ABOUT THE CRISIS OF THE CONTEMPORARY DEMOCRACY AND GLOBALISATION

The 8th International Philosophy Congress was in Prague in the beginning of September, 1934. T. G. Masaryk took part in the working-out of the conception of this philosophy forum. Proceedings of this congress was discovered by us in the Philosophy Institute of the Czech Academy of Sciences. Till now the proceedings were not demanded by anybody.

At the Congress among others were raised such the vital questions as "Philosophy and Religion", "Mission of the Philosophy in our time", "Aesthetics and Philosophy" and etc. But the main problem at the Congress was the crisis of the democracy.

The representative delegation of the South-Slav philosophers including from Ljubljana attended the Congress.

In this report, firstly, are considered Masaryk's views about the development of the parliamentarism. Secondly, in detail is elucidated the fighting at the Congress between the supporters of the authoritarian and democratic ways of the development. The manifestations of the globalisation during the economic crisis are described.

The report concerns also the relation to liberalism and contains the views of the Czech scientists about the kernel of the globalisation

Key words: Prague Philosophy Congress, crisis of the parliament democracy, widened powers, modification of parliamentarism, interdisciplinary methodological approach, Yugoslavian and Slovene delegations, Masaryk, liberalism, globalisation, economics crisis, Beneš

V zadnjih letih je bilo napisano nemalo vrstic o triumfu T. G. Masaryka na njegovi trnovi poti do neodvisnosti Češkoslovaške republike (ki je bila razglašena leta 1918) in do predsednikovanja. Na poklicnem filozofskem področju bi bil moral takšen svojevrsten triumf Masaryka-misleca postati 8. mednarodni kongres v Pragi na začetku septembra leta 1934.

Masaryk je neposredno sodeloval pri izdelavi splošnega koncepta tega reprezentativnega mednarodnega filozofskega foruma. Vendar je ta kongres postal triumf Masaryka-filozofa samo delno. Naneslo je, da se zaradi resne oboletosti ni mogel osebno udeležiti kongresa, čeprav je bil njegov referat (o katerem bo beseda pozneje) na njem prebran. Kljub temu pa je bilo v kongresnih dvoranh čutiti Masarykovega ustvarjalnega duha in mnogi udeleženci so poudarjali pomen njegovega patronata, kot predsednika-filozofa, nad kongresom.

V enem prispevku seveda ni mogoče prikazati vseh rezultatov tega znanstvenega foruma, vendar se bomo pozneje vrnili k nekaterim okoliščinam, ki so povezane predvsem z ocenami krize sodobne demokracije in z globalnimi težnjami v obdobju gospodarske krize tridesetih let, v razmahu katere je potekal kongres.

Gradivo kongresa smo z veliko težavo našli v Pragi. Lahko ga štejemo za napol pozabljenega ali celo za popolnoma pozabljenega. Posameznih posebnih raziskav o tem kongresu se mi kljub vsem prizadevanjem ni posrečilo odkriti, edini izvod zbornika znanstvenega gradiva s kongresa (ki je objavljeno le v glavnih evropskih jezikih, ne pa v češčini), najden na Institutu za filozofijo pri Akademiji znanosti Češke republike, pa je bil še nerazrezan, torej ga doslej še nihče ni bral.

In vendar je gradivo Praškega kongresa s stališča sodobnosti nedvomno zanimivo. Poudarimo lahko, da se je praškim organizatorjem kongresa, skupaj z Masarykom, posrečilo v praksi uresničiti interdisciplinarni metodološki pristop k raziskovanju aktualnih filozofskih problemov. Prvič se je v programu tovrstnih forumov izraziteje pojavila povezava filozofske znanosti z življenjem. Poleg abstraktnih filozofskih problemov so bile v programu kongresa poudarjene take sekcije kot sta "Filozofija in religija", "Poslanstvo filozofije v našem času", podsekcije "Estetika in lingvistika", "Pedagogika" itn., problemu krize demokracije pa je bila namenjena posebna in praktično glavna sekcija na tem kongresu.

Razveseljivo je videti, da so nadaljevalci takega interdisciplinarnega pristopa slovenski organizatorji sedanjega simpozija v Ljubljani, ki je zelo pogumen v postavitvi problemov. V zvezi s tem bi se rad zahvalil za povabilo predsedniku organizacijskega odbora simpozija dr. Vojanu Rusu.

Če se vrnem k temi referata, velja poudariti, da je Praški mednarodni filozofski kongres nedvomno postal profesionalni praznik tudi za južnoslovanske znanstvenike. Iz seznama udeležencev kongresa se mi je posrečilo ugotoviti, da so bili južnoslovanski (jugoslovanski) filozofi na tem kongresu izredno dobro zastopani, kar kaže očitne tradicionalne Masarykove simpatije do južnih Slovanov. Iz pregledanega seznama se mi je posrečilo ugotoviti, da so bili na kongresu tudi udeleženci iz južnoslovanskih dežel, na primer docent ljubljanske univerze Boris Furlan, profesor iste univerze, ruski emigrant Jevgenij Spektorski, urednik ljubljanskega časopisa Slovenec Alojz Berce; iz Zagreba so prišli profesor zagrebške univerze Pavao Vuk-Pavlovič, asistent iste univerze Vladimir Filipović, predsednik Jugoslovanske akademije (Zagreb) Albert Bazala, H. Bošković idr.; iz Beograda profesorji Branislav Petronijević, Filip Medić, Borislav Lorenc, asistentka Jelizaveta Branković in Damjan Branković, namestnik ministra Vladimir Dvorniković idr.; iz Skopja pa univerzitetni profesor Dušan Nedeljković.

Pogledi poznega Masaryka na problem razvoja sodobne demokracije na podlagi konkretnih izkušenj parlamentarnega življenja v Češkoslovaški republiki so postali last široke znanstvene javnosti prav zahvaljujoč svetovnemu filozofskemu kongresu. Še enkrat poudarimo, da si je Češkoslovaška republika takrat zelo prizadevala za osmislenje krize sodobne demokracije in skušala najti konkretne poti za izhod iz krizne situacije. V omenjenem zborniku gradiva s kongresa je eden od zadnjih javnih referatov T. G. Masaryka.¹ Sicer pa je bilo tudi samemu Masaryku zelo žal, da se ni mogel udeležiti kongresa. Njegov referat v francoščini "O demokraciji" je 7. septembra praktično uvedel delo 4. sekcije kongresa filozofov. Glavna tema dela te sekcije je bil prav problem "Križa demokracije" (tako se je sekcija tudi imenovala). Sodeč po seznamih udeležencev, ki so priloženi na koncu posebnega in dokaj obsežnega zbornika gradiva o kongresu, je na njem sodelovala tudi sodelavka T. G. Masaryka, njegova hči Alice Masaryk.

V posebni opombi k referatu predsednika Masaryka je bilo poudarjeno, da temelji na izvlečkih iz znanih pogovorov s K. Čapkom. Naslovi posameznih delov Masarykovega znanstvenega prispevka so bili: O ljubezni do bližnjega, O svobodi, O strpnosti, O internacionalizmu. Glavno poglavje pa je imelo naslov – Še enkrat o demokraciji.² V njem so bila obnovljena temeljna Masarykova stališča, ki jih je izrekel ob različnih priložnostih in so praktično postala krilatice. Masaryk je spet poudaril, da je demokracija, v primerjavi z drugimi režimi, šele na začetku poti, njena doba se šele začne, potrebno je samo potrpljenje. Referat je sklenilo globoko filozofsko opažanje: demokracije so nepopolne zato, ker so nepopolni državljani, ki jih sestavljajo.³ Sklepamo lahko, da se Masarykova stališča glede krize demokracije v primerjavi z dvajsetimi leti praktično niso spremenila.

Kar zadeva parlamentarno demokracijo Češkoslovaške republike je imel Masaryk vse razloge za svoje optimistične sodbe o njeni perspektivi, saj ni bilo mogoče odreči (do nedavnega, se pravi do leta 1989, pa so v historiografiji to počeli na vsakem koraku) pred kratkim ustanovljeni Češkoslovaški republiki pravice do določenega in v krono-

¹ Masaryk T. G. (Prague). Sur la démocratie // 8-ième Congrès international de Philosophie. Prague du: 2-7 Septembre 1934. P. 639-642.

² Ibidem.

³ Ibidem.

loškem smislu dovolj dolgega časovnega izseka, namenjenega nastajanju in prilagajanju obstoječega parlamentarnega sistema sodobnim razmeram.

Za to, da bi se češkoslovaška demokracija uresničila v praksi, je Masaryk v svojem videnju predvidel najmanj trideset let, ki pa jih republiki ni namenila zgodovina. Pozorna analiza Masarykovih stališč v času njegovega poznega predsednikovanja nas pripelje do sklepa, da nikakor ni idealiziral sodobnega stanja demokracije, sploh pa ne načinov njenega uresničevanja v praksi. Sistematično jim je namenjal kritiko, ki jo je štel za zgodovinsko dolžnost vsakega demokrata. Kljub temu, da se je Masaryk vseeno nagibal k priznavanju krize medvojnega parlamentarizma, je bil prepričan, da demokracija preprosto ne more obstajati brez voljenih delegatov. Reforme parlamentarizma, ki so si sledile, je povezoval z nujno sistematično politično in moralno pripravo volivcev. Masaryk je neumorno govoril tudi o nujni "reformi" administrativno-birokratskega aparata, pri čemer je imel v mislih odgovornejši odnos do stvari ter ustrezno usposobljenost in poklicno raven državne uprave.

Osební pozdrav udeležencem kongresa, ki ga je 2. septembra leta 1934 v odsotnosti T. G. Masaryka izrekel E. Beneš, v neki meri razvija in precizira Masarykova stališča. Prav njegov govor nam kaže, kako so vodilni državniki Češkoslovaške republike tega časa ocenjevali probleme krize parlamentarne demokracije. Beneš je v svojem nagovoru poudaril, da pri reševanju vprašanja krize demokracije praviloma ne gre za krizo (parlamentarnih) institucij, temveč za krizo človeka, za krizo demokratov.⁴ Saj po slikovitem Benešovem izreku (še iz dvajsetih let) glasbenik (s katerim je mišljen parlament in njegovi poslanci – E. F.) sam slabo igra na instrument, namesto da bi se naučil igrati nanj kot je treba.⁵ Torej sta tako T. G. Masaryk kot tudi njegov najbližji privrženec in sodelavec E. Beneš utemeljeno menila, da parlamentarizem kot tak, ne pa samo v Češkoslovaški republiki, ni končal obdobja svojega nastanka in se še ni izrabil. Vendar je treba priznati, da je bilo na 8. filozofskem kongresu izraženo stališče, nasprotujoče Benešu (pa tudi Masaryku), da je za sodobnost značilna prav kriza parlamentarnih institucij. To se je posebej pokazalo v razpravah ob delu 4. sekcije praškega filozofskega kongresa "Kriza demokracije".

Izhajajoč iz prakse svoje države je ameriški znanstvenik in demokrat P. Montague (iz New-Yorka) v svojem glavnem referatu na plenarnem zasedanju 8. filozofskega kongresa podprl vnos *radikalnih popravkov v sodobni parlamentarni sistem z delegiranjem parlamentarnih pravic ožji instituciji oblasti za določen čas*.⁶

V obdobju krize se je marsikatera država zatekla k podobnim ukrepom, pri katerih se pravice parlamenta delno delegirajo najvišji izvršilni oblasti in tako pride do opazne modifikacije parlamentarnega sistema. Celo v Češkoslovaški republiki, ki je bila najbolj demokratična v srednji Evropi, je junija 1933 začel veljati sistem širokih vladnih pooblastil.

Tak razvoj v smeri modela parlamentarizma, omejenega s posebnimi pooblastili, lahko ocenjujemo ne le kot izraz njegovih kriznih potez, temveč tudi kot opredeljujočo težnjo v smeri globalizacije. Lahko omenimo, da se tudi na stopnji sedanjega prehodnega obdobja (obdobje tako imenovane transformacije) parlamentarizem v posameznih državah vzhodne Evrope ni izognil podobni usodi.

V kriznih letih je bil sistem širokih pooblastil (ob ohranitvi parlamentarnih ustavnih temeljev) usmerjen predvsem na premagovanje krize na gospodarskem pod-

⁴ Allocution de M.E. Beneš, Ministre des Affaires Etrangères // 8-ième Congrès... P. XII.

⁵ Archiv UTGM. F. Jedn. 7. S. 297-298.

⁶ Montague Pepperell (Barnard College, Columbia University). Democracy at the Cross-roads // 8-ième Congrès... P. 469-496.

ročju s krepitvijo državnih vzvodov uravnavanja gospodarstva. Prav državno uravnavanje je postalo še en bistven izraz globalizacije tistega časa, čeprav se tedaj sam termin "globalizacija" praktično ni uporabljal.

Seveda prehod na široka pooblastila za določen čas v bistvu nikakor ni pomenil, da je stvar evropske demokracije tedaj dokončno propadla.

Med burno razpravo po glavnih referatih v sekciji "Križa demokracije" so privrženci klasične zahodne demokracije kot protiutež zagovornikom avtoritarnih režimov razglasili tri temeljne stebre sodobne demokracije: parlamentarizem, liberalizem in kapitalizem. Kar zadeva kritične pripombe, jih je največ dobil zadnji od omenjenih "stebrov". Dvomi o ekonomskem in civilizatoričnem poslanstvu kapitalizma so posebno jasno izraženi v diskusijskih nastopih levo usmerjenih čeških filozofov. V tem pogledu je bil videti najradikalnejši Josef Fischer, ki je poudaril, da se demokracijam še vedno ni posrečilo obvladati kapitalizma. Njegovo je bilo tudi dragoceno opažanje, da sta bili v referatu Italijana Emilia Bodrera nepravilno izpostavljeni konfrontaciji, po eni strani ideja korporativizma, po drugi pa praksa demokratičnih režimov, medtem ko bi bilo treba primerjati dve ideologiji ali pa dve praksi. Fischer je bil prepričan, da se demokracijam ni treba bati take konfrontacije. Zanj je bila ena najnujnejših in celo revolucionarnih nalog doseči večjo učinkovitost demokracije in bolj energično iskati načine za premagovanje vseh njenih težav.⁷

Privrženci avtoritarizma in fašizma na kongresu so brezuspešno skušali dokazati, da fašizem (posebej italijanski) nikakor ni zanikanje demokracije, ampak je tako imenovana "koncentrirana demokracija". Na plenarnem zasedanju sekcije "Križa demokracije" je s temi stališči nastopil Emilio Bodrero iz Padove v svojem referatu, ki je bil drugi najpomembnejši (za Američanom Montagueom) in je imel naslov "La crisi della democrazia". Med razpravo o obeh glavnih referatih sta Bodrerovo linijo nadaljevala Rimljana D. Del Vecchio in F. Orestano. Slednji je trdil, da je liberalizem kot tak že odslužil svoje poslanstvo kot faza razvoja, ki je bila prej potrebna, zdaj pa se je že izrabila. Med razpravo je Bodrero pri svoji argumentaciji celo skušal parafrazirati del nastopa Edvarda Beneša na kongresu, tako da ga je pripeljal do absurda. Bodrero je izjavil, da je vsak politični sistem dober, če so dobri ljudje.⁸

K zmagošlavju načel demokracije v razpravi sta najbolj aktivno prispevala francoska filozofa Victor Basch (Pariz) in D. Parodi, pa tudi že omenjena češka filozofa Josef Fischer s praške univerze in Josef Ludvik Fischer z brnske univerze T. G. Masaryka ter drugi člani češke delegacije.

Rezultate burne in zelo spolitizirane razprave, med katero se je pokazala očitna premoč demokratov, je po našem mnenju posrečeno povzel ameriški filozof W. P. Montague iz New-Yorka. Poudaril je, da kritika slabosti sodobne demokracije, ki jo je vseboval njegov referat "Democracy at the Cross-roads", ne pomeni, da ima demokracijo manj rad, marveč nasprotno, da jo ima najrajši od vsega in verjame v njeno prihodnost. Analiza težav demokratske prakse, ki jo je predstavil v svojem referatu, naj bi prispevala k zmagošlavju demokracije in k odpravljanju njenih bolezni ter okrepila njene najpomembnejše institucionalne strukture in temeljna načela, ne glede na obstoječe grožnje demokraciji z desne in leve.⁹ W. P. Montague je uspešno formuliral definicijo liberalizma kot vero v oblast človeškega razuma in v njegovo sposobnost, da brani univerzalne vrednote skozi vse preizkušnje in napake.

⁷ 8-ième Congrès... P. 514.

⁸ 8-ième Congrès... P. 526.

⁹ 8-ième Congrès... P. 528.

Za konec pa nekaj besed glede splošnih predstav o bistvu (če se zatečemo k sedanji terminologiji) globalizacije v češki družbeni misli tridesetih let. Njeno bistvo je bilo – po mnenju v tistih časih znanega strokovnjaka za probleme sodobne demokracije J. L. Fischerja – v tem, da dandanes vladar socialnega makrosveta vse bolj postaja finančni kapital, ki z železno roko vsiljuje družbi svojo hitrost razvoja in prilagaja svet, ki ga obkroža, svojemu videnju in interesom.¹⁰

Bibliografija:

Beneš, M. E. Allocution, 8-ième Congrès international de Philosophie Prague, du 2-7 September 1934.

Fischer, Josef Ludvik, Krise demokracie, D. I. Brno, 1933.

Masaryk, T. G., Sur la démocratie, 8-ième Congrès international de Philosophie, Prague, du 2-7 September 1934.

Montague Pepperel, Democracy at the Cross-Roads, 8-ième Congrès international de Philosophie, Prague, du 2-7 September 1934.

¹⁰ Fischer Josef Ludvik. Krise demokracie. D. I. Brno, 1933. S. 90.